

САВРЕМЕНА СРПСКА
ФОЛКЛОРИСТИКА
V

**Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије
у словенском контексту**

Зборник радова
поводом Међународног научног скупа
одржаног 12. и 13. октобра 2017. године
у Призрену и у Великој Хочи

Уредници
Проф. др Валентина Питулић, проф. др Бошко Сувајџић,
др Бранко Златковић, Дејан Ристић

Удружење фолклориста Србије
Богословија „Светог Кирила и Методија“
Матица српска

Београд – Призрен – Нови Сад
2018

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд
398(497.115)(082)
811.163.41.09:398(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Савремена српска фолклористика (5 ; 2017 ; Призрен, Велика Хоча)

Савремена српска фолклористика. 5, Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту : зборник радова поводом Међународног научног скупа одржаног 12. и 13. октобра 2017. године у Призрену и у Великој Хочи / [уредници Валентина Питулић ... [и др.]]. - Призрен : Богословија "Светог Кирила и Методија" ; Нови Сад : Матица српска, 2018 (Врњци : Интерклима-графика). - 445 стр., [4] стр. с таблама : илустр. ; 24 cm

Радови на срп. и рус. језику. - Тираж 500. - Стр. 5-8: Реч уредништва / Бошко Сувајдић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summary ; Резюме.

ISBN 978-86-82323-50-1

а) Фолклористика - Косово и Метохија - Зборници б) Српска народна књижевност - Зборници

COBISS.SR-ID 272051724

Тања З. Милосављевић¹
Институт за српски језик САНУ, Београд²

ЈЕЗИЧКА СЛИКА ПРИЗРЕНСКОГ ЧОВЕКА С КРАЈА XIX И ПОЧЕТКА XX ВЕКА

Слика света призренских Срба саздана је на богатом историјском искуству, на раскошном материјалном и духовном наслеђу и обликована је у мултиетничком, мултиконфесионалном и мултикултурном окружењу, а ти су екстралингвистички фактори утицали на њену комплексну организацију и слојевиост њене унутрашње структуре. Менталитет социјума најдиректније је испољен у лексичком систему, а дијалекатски речник неисцрпни је извор за реконструкцију историјских, друштвених и економских прилика призренског колектива, за антрополошку и етнолошку студију о призренском човеку. *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемерицића поуздан је језички материјал за семиотичко читање кодова традиционалне културе Призрена и његових становника на размеђи два века, а лексичко-семантичким описом концепта *човек* уобличена је слика прототипичних Призренаца с краја XIX и почетка XX века. Вербална репрезентација и интерпретација концепта *човек* на језичкој слици света призренских Срба одражава лингвокултурне специфичности призренске језичке личности и карактеристичне црте ове говорне заједнице.

Кључне речи: језичка слика света, концепт *човек*, српски призренски говор.

Призренац Димитрије Чемерицић (1882–1960) након блиставе официрске каријере посветио се прикупљању лексичког блага свога завичаја и саставио је збирку речи коју је 1950. године предао Академији за потребе великог речника САНУ. Оригинална, рукописна верзија речника чува се у Институту за српски језик САНУ као део лексичке грађе за *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. *Збирка речи из Призрена* Д. Чемерицића, која је основни

¹ tanja77nis@gmail.com

² Овај рад је резултат рада на пројекту 178020: „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

лексички извор истраживања, хронолошки припада првој половини XX века, али је несумњиво да стање приказано у речнику представља језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду. Чемерићићева картотека, која садржи око 16.000 листића, нуди богатство лингвистичких факата и изванјезичких илустрација. У оквиру Платформе за транскрипцију старог рукописног наслеђа (<http://prepis.org>) Чемерићићева збирка је 2013. године, захваљујући ажурности С. Петровић и Т. Тасовца, дигитализована и преко интернета постала доступна стручној и широј јавности (Петровић, Тасовац 2013). Свака одредница из збирке скрива читав комплекс историјских, културних, етнографских, социјалних, психолошких црта, које одају дух времена и простора и које у свести истраживача оживљавају град Призрен и његово становништво различитог етничког састава, другачијих култура и несродних језика. Чемерићић је успео да преко речи дочара урбану атмосферу града Призрена који само пола века после њега такав више није и дух Призренаца каквих тамо више нема. Чемерићићева збирка није само важан лексикографски корпус, већ и аутентична грађа за комплексна лингвистичка испитивања. Њену језичку вредност, њен етнографски, социолошки, културолошки и антрополошки потенцијал потврђују монографије и радови на њој базирани (Реметић 1996; Петровић 2010; Петровић 2012; Петровић, Тасовац 2014). *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемерићића поуздан је језички материјал за семиотичко читање кодова традиционалне културе Призрена и његових становника, на основу којег се може реконструисати слика света призренских Срба с краја XIX и почетка XX века (Милосављевић 2017).

Лексика народног говора представља базу наивне категоризације стварности, а лексичко значење носилац је особености дијалекатске језичке слике света. У контексту антропоцентричке парадигме и у оквиру ње оформљених когнитивистичких теорија приступљено је лексичко-семантичком опису сегмента српског призренског говора који се односи на човека. Онтолошка категоризација стварности определила је модел концептуализације човека и његову вербалну интерпретацију на призренској језичкој слици света. Концепт човека је најиздиференциранији у односу на остале културне константе, јер се карактерише и означава по многим параметрима, што усложњава лексичко-семантичку парадигму. Човек се језички сагледава кроз све три димензије испољавања лич-

ности – биолошку, психолошку и социјалну и подлеже категоризацији у доменима сва три поља карактеризације. Концепт *човек* представља сложену когнитивно-културолошку јединицу, која има вишестепену структуру, с обзиром на чињеницу да принцип хијерархијске структурне организације лексичког система прати законитости категоризације и класификације који важе у објективној стварности. Метод реконструкције призренског човека с краја XIX и почетка XX века преко семантичког поља и његових подсистема (тематских група, лексичко-семантичких група, синонимских редова) презентује хијерархијско начело устројства дијалекатског лексичко-семантичког система и уплив екстралингвистичког фактора у класификациони модел лексике са архисемом 'човек'. Анализом су обухваћене лексичке јединице обједињене инваријантним значењем „човек“, које у српском призренском говору одражавају појмовну сферу *човек*. Архисема се вербално реализује контактним синонимима *ч'овек* и *инсан*, ситуираним у самом језгру поља.

Систем придевских лексема са значењем физичког својства значајан је сегмент при расветљавању језичке слике стварности призренских Срба и у склапању мозаика језичке слике призренског човека. Ову лексичку скупину чини велики број лексичких јединица којима се карактерише човек по некој урођеној или стеченој телесној особини, која прераста у његово доминантно својство према којем га околина језички маркира. Изглед особе процењује се у односу на прототип, на међувредност која најчешће није лексикализована, али се појављује у функцији имплицитног члана поређења. Класификација придева унутар лексичко-семантичке групе и њихов статус у групи могу допринети расветљавању опште културолошке оцене и реконструкцији стереотипа телесности у призренској култури на прелазу из XIX века у XX век. По ондашњим естетским мерилима, лепота, висина и снага су високо вредноване спољашње особине, на шта указује бројност квалификатива, односно структура синонимских редова у наведеним категоријама. Пожељно је да млад мушкарац буде висок, стасит (*висок*, *топ'ем*, *узун*, *дојл'ија*, *даштал-дојл'ија*, *фидан-дојл'ија*, *кљљкл'ија*) и физички снажан (*јак*, *крућан*, *кйвейл'ија*, *бадац'ан*), а млада жена витка (*шћнка*) и лепог лица (*л'џа*, *л'џна*, *л'ична*, *д'ил'бер*, *сйрейл'ија*). Лепота се најчешће приписује младима и подједнако је важна и за младиће и за девојке. У разговорном дискурсу, чији су уче-

сници жене, неретко се истиче физичка лепота мушкараца. Удата Призренка неће пропустити прилику да у женском друштву нагласи да је „узела гл'еднога мужа“. У квалификацији женских особа, атрибуту *л'една* обично се придодаје и *раб'ойна*, јер једино у комбинацији са вредноћом, лепота може жену да приближи колективном идеалу. При опису младе жене, квалификативом *раб'ойна* допуњује се и наглашава комплетна позитивна слика, али се и компензује неки физички недостатак. Такође, патријархални миље не дозвољава претерано истицање и коментарисање телесне лепоте удатих жена и блокира креативност дијалекатске језичке личности у том домену, стога неке унутрашње особине избијају у први план.

Нетолеранција према претераном експлицитно се испољава у аксиолошкој процени дијалекатске језичке личности и манифестује у одабиру лексичких јединица којима се конкретне особине вербализују, али и у истанчаности њиховог семантичког садржаја. Прекомерна гојазност је крајње непожељно својство, као и тешка потхрањеност, а став говорника према екстремно дебелим и екстремно мршавим људима је изразито негативан, што се очитује на конотативном значењском макроплану лексема *деб'еја*, *деж-м'екас*, *ш'шман*, *су*, *слаб*, *т'њк*. Међутим, у говорном чину провејава извесна симпатија према умерено ухрањенима (*дебел 'ушас*, *дебел 'ушакас*, *ш'шико*), односно према људима гојазним у мањој мери, што је језички изражено деминутивним придевским облицима. Такође, народ веома прецизно перципира разлику између неухрањености (мршавости) и виткости и опажена својства ментално складишти у две супротне категорије. Когнитивна процена призренског социјума о пожељним и непожељним особинама формирала се на традиционалном народном уверењу да је телесна маса показатељ здравственог стања, а добро здравље је вредност инваријантна свим културама и друштвима. У Призрену се особине неухрањеног и болесног човека чак и лексички изједначавају (*слаб*). Према болесним члановима заједнице, тачније, према онима који имају неку физичку ману, урођену или стечену, социјум испољава хомогени став, што показују квантитативно уједначени синонимски редови. За сваки од дефеката у говору постоји од три до пет лексичких ознака: хромост (*кр'ив*, *гегав*, *б'ангав*, *ч'опав*, *т'опал*), слабовидост (*с'ил'ав*, *ч'ор*, *ч'орав*, *шаш'ија*), слабост слуха (*наглу*, *глув*, *глуав*, *глуонем*), сакатост (*с'акат*, *кл'анкав*, *ч'олак*), говорне мане (*н'ем*, *б'ел'бав*, *у'њкав*), тако да ниједан од телесних недостатака није посебно језички маркиран.

Лексичко-семантичка група именица којима се номинује човек по спољашњим својствима углавном се састоји од именица које су деривационим процесима настале од придева за означавање физичких својстава човека. Овај лексичко-семантички сегмент лексичког система призренског говора одликује се богатством експресива, пре свега пејоратива, и лексиком негативне оцене, што одражава естетске вредности колектива. Позитивна својства не одступају од социјалне норме, друштвено су прихватљива, неутрална су, па самим тим нису истакнута ни у говору. Дијалекатској језичкој личности интересантно је оно што је изражено у мањој или већој мери, што није нормалних димензија,³ што је у односу на прототипичан изглед мало и недовољно: слаба телесна развијеност (*ч'кул'а*, *ч'кул'авко*, *авет*, *розга*), мршавост (*мрша*, *мртвац*, *сарáга*, *áкреп*), низак раст (*ни́нцур*), мали нос (*крњавац*, *крњавица*) или претерано велико: прекомерна висина (*дугóња*, *грдоси́ја*, *гра́нда*, *алоси́ја*, *ди́в*), прекомерна тежина (*дебéл'ко*, *дебел'и́ца*, *дебел'áјка*, *дебéл'ка*, *дебел'у́ша*, *дебел'у́шка*, *ду́нда*, *дунди́ца*, *сви́ња*, *ту́лум*), велика глава (*главо́ња*, *главу́рдан*, *глава́ч'а*), велике уши (*уши́на*), пуне, широке усне (*бузл'и́ја*, *рила́вац*, *рилави́ца*). У ретким примерима ће се позитивна особина нагласити, обично у случају изузетне лепотекод жена (*асла́нка*, *атки́ња*, *ката́на*, *кото́на*) или телесне снаге код мушкараца (*мужи́на*, *бабац'áн*). Извесна физичка својства резервисана су искључиво за особе мушког пола (висина, физичка развијеност, снага), стога жене са овим особинама подлежу оштром естетском суду, што се на језичкој слици човека испољава низом негативних номинација за високу, крупну и дебелу женску особу (*гол'емци'и́ка*, *бивол'и́ца*, *биздол'и́ца*, *ме́ч'ка*, *мазба́та*, *гари́па*, *ша́тишал*, *сурепáјка*, *сурепáч'а*). Број именована у категоријама 'раст' и 'ухрањеност' сликовито предочава критеријуме за процену пожељног или непожељног спољног изгледа и указује да мршав, низак и здепаст мушкарац није привлачан (*зди́пка*, *то́кмак*). Телесна складност и пропорционалност грађе основни су принципи који важе у призренском поимању телесности почетком прошлога века.⁴ Физички портрет Призренаца

³ Истраживање Р. Драгићевић показало је да деформитети највише привлаче пажњу описивача нечијег изгледа, а одмах за њима и истакнути, наглашени делови тела (Драгићевић 2010: 116).

⁴ И век касније, лингвокултуролошка истраживања показују сличне резултате. Анализом вербалних асоцијација на стимулус *леп* Р. Драгићевић открива да Срби за физичку лепоту везују висину, младост, савршеност и складност (Драгићевић 2010: 129).

уклапа се у традиционални балкански клише (висок, наочит, маркантан, јак мушкарац; висока, танка, складно грађена жена, правилних црта лица). Колективни укус формирао се под утицајем античке и оријенталне културе и у великој мери подлеже устаљеном патријархалном обрасцу, али у неким елементима овај сегмент језичке слике човека носи снажан локални печат.

Културни обриси урбане средине евидентни су у поимању личне хигијене и њене важности за здрав и леп изглед, као и инститирање на уредности и педантности. Овакав став потврђују компоненте објективне и субјективне оцене, али и експресивне компоненте стилског и прагматичког типа у позитивним номинацијама типа *аслан*, *аткиња*, *кокона*, *фидан бојл'ија*, *мужиња*, *бабац'ан*, као и читав микросистем негативног именовања. Физичка лепота у свести призренског човека подразумева здраво тело и пропорционалне димензије свих делова тела. Свако одступање од поимања идеалног оцењује се као непожељно и у том кључу треба разумети мноштво погрдних назива за особе са физичким недостацима. Синонимски редови у домену номинације особа са телесним манама показују да су за Призренце најтежи они дефекти који су у вези са слухом и говором. Потпуно или делимично одсуство слуха (*глувац*, *глуан*, *глуфч'а*, *глуфтер*, *шурлан*, *глуавица*, *глуал'ка*, *глуач'а*, *глуфтерка*, *глуфтерјка*) и поремећаји у говору (*бел'ба*, *бил'ибјка*, *дјтка*, *немтур бел'бавица*, *бил'ибјка*, *немтурач'а*) по броју номинација за носиоце ових особина, поимају се као најнеповољнији недостаци. Највероватнији разлог оваквог стања јесте чињеница да ови деформитети онемогућавају и ометају вербалну комуникацију, а то је основно средство споразумевања међу људима. Хромост и грбавост, такође, изазивају нетрпељивост средине, која се когнитивним механизмима претаче у језик, где добија формалну експресију (*гегавц*, *гегавко*, *ч'опав*, *банга*, *топал*, *гегавица*, *кривач'а*, *кривка*, *топал'ица*; *грбавц*, *грбавко*, *грбавица*, *грбавка*, *грбјка*).

Лексичка грађа која припада домену номинације човека по телесним својствима допуњује језичку слику призренског човека и разоткрива карактеристичне црте призренске језичке личности, које доприносе коначном обликовању физичког портрета прототипичног становника и прототипичне становнице Призрена на преласку између два века. Језички материјал нам пружа увид у, мање-више реалну, слику призренске стварности онога доба и у

менталитет Срба Призренаца, који не трпи неспособност, чак ни у виду и облику који су изван човекових моћи. Инвалидност онеспособљава човека за рад, а рад је на самом врху вредносне скале, одмах после здравља. Здрав човек, члан колектива способан за рад културолошки је модел патријархалног друштва и друштвени идеал призренске локалне заједнице крајем XIX и у првој половини XX века.

Лингвокултурне специфичности говорне заједнице фиксиране су у структури лексичко-семантичке групе именица којима се номинује човек по полним и узрасним карактеристикама. Лексичка диференцијација по полу почиње тек у периоду позног детињства, што је у вези са биолошким и психолошким факторима, односно физиолошким развојем и формирањем полног идентитета. У време када је Чемериќић прикупљао лексичку грађу у Призрену адолесенција као развојна фаза није вербализована, али је, ипак, период ране младости идентификован као прелазна фаза из детињства у младост. Осим развојних, социјални чиниоци учествују у одређивању појединих животних периода, па се разликују доба пре и доба после удаје и женидбе, које се могу класификовати као младост и зрело доба. Јединице којима се номинује човек по полу и узрасту углавном су неутралног карактера. Конотативност је остварена у категорији именовања деце, где је референт (дете) означен метафором (*лудѝња, јаврија, бисѝрко, злато, алтњч 'е, бѝр, бѝн, баница*). Експресивно су обојене лексичке јединице које припадају подгрупама са хиперсемама 'детињство' и 'младост', што се може оправдати значајем ових етапа у целокупном психо-физичком развоју човека и формирању личности. Именовање деце кроз све четири фазе детињства показује висок степен позитивне оцене (*бебѝнце, бѝтч 'е, рулч 'е, двогодишњѝч 'е, двогобч 'е, детѝнце, деч 'ѝца, мушкарч 'е, шипѝрч 'е девојкица, девојч 'ѝца, девојч 'е, девојч 'ѝнце*). Субјективност се остварује утврђеним творбеним моделима, тј. додавањем деминутивно-хипокористичких продуктивних наставака *-ч 'е, -ица* и *-енце* на творбену основу која је носилац узрасне семантике. Мање фреквентни, али присутни, јесу пејоративи *детѝште* и *деч 'урл 'ѝја*, који се могу оправдати негативним ставом говорника према несташној и немирној деци. Номинација на следећем узрасном степену показује веома изражену социјалну компоненту. Схватање младости као комплексног развојног периода и вредносни оријентир говорне заједнице језички су испољени

у номинационим јединицама. Патријархална морална начела и став друштва према извесним облицима понашања уочава се у номиновању младића и девојака. Млад, нежењен мушкарац се именује или неутрално или хипокористиком *мóмч 'е*. Однос према младој женској особи која није удата далеко је строжи, од ње се очекује смерно владање, поштовање традиционалних правила, атрибути који ће је квалификовати као смерну, поштену, вредну. На тај начин можемо реконструисати пожељни профил младе Призренке у првој половини XX века. Свако нарушавање идеалне слике оцењује се негативно, па отуда бројни пејоративни облици за девојку која се не уклапа у понашајни образац прописан од стране колектива и примерен њеном узрасту (*девојч 'етíна, девојч 'íна, девојч 'íште, девојч 'ура, девојч 'урíна, прескоч 'кобíла*). Особе у периодима зрелости и старости номиноване су неутралним лексичким јединицама, што је, опет, лингвистички одраз односа друштвене заједнице према озбиљним, породичним људима и старим лицима.

Унутрашња слика призренског човека на језичком плану манифестује се преко лексичко-семантичког поља *психичке карактеристике човека*. Системно-структурна организација лексичке грађе у овом домену прати изванјезичку поделу црта личности које се групишу у три психолошке подструктуре: темперамент, карактер и способности.

Лексичке јединице, придеви и именице, представљају важно средство карактеризације личности на основу урођених психичких особина које особа испољава у спонтаном понашању и које се процењују као природа, ћуд, нарав или, терминолошки, темперамент. Семантичко језгро субпоља *темперамент* чине лексеме које примарно денотирају човека као носиоца особине темперамента (*нарафл 'íја, ујл 'íја, ч 'ефл 'íја, тевеч 'ел 'íја, весвесел 'íја, далгал 'íја, тítиз, и 'енáбет*). На основу лексичког репертоара којим је интерпретиран овај сегмент стварности, стиче се утисак о Призренцима као отвореним, непосредним људима немирног духа, окренутим свету и животу, међу којима преовлађује екстровертни тип темперамента. Позитивно су процењени носиоци црта сангвиничког темперамента: ведри, враголасти, духовити (*обесéник, жел 'езник, конóпч 'ар, ч 'апкун, шалц 'íја, зéвзек, мајтапч 'íја, маскарц 'íја, сојтарíја, меракл 'íја*), живахни, несташни, радознали (*палáвко, небíтко, ју́жник, вра́г*), испрени, проницљиви,

окретни (*окрѣтан, отрѣсан, лѣк, ач'ѣк, ч'ѣскин, синсиѣфа, јагул'а, пел'иван*), дружељубиви, непосредни, осећајни, топли, простодушни (*мија, милостив, благостив*). Овакви типови пожељни су чланови друштва, па их заједница добронамерно прихвата, што се на језичком плану рефлектује великим бројем назива позитивне конотације. Квантитативно се издваја и подргрупа именовања колерика, који су експресивно означени семантичком компонентом негативне субјективне оцене. Број лексема, њихов формални и значењски састав, упућују на закључак да су Призренци испољавали висок степен негативне афективности према носиоцима својстава колеричког типа темперамента. Интензивно испољавање емоција, нагло и бурно реаговање, необузданост, бес, вербална и физичка агресивност, саможивост, нестабилност, плаховитост, непромишљеност, брбљивост непожељне су особине чије носиоце социјум не прихвата и вербално их маркира погрдним именима, која садрже висок степен интензитета експресивности: 'плаховита особа' (*намч'ор, напѣндек, нал'ет, нал'ѣтник, нурсуз, сѣрсем, бел'ац'ија, дел'иканл'ија, зорл'ија, кабадаија, напасник, ђгењ, свѣр, шеѣбек, нурсуска, сѣрсем, бел'ац'ика, гадниѣца, гадул'а, напасниѣца, горопадниѣца*), 'мангуц, скитница' (*тутарак, тутаракл'ија, лапер, невртикуч'а, нестрѣч'а, бѣсник, атѣјник, бел'ајник, бел'ац'ија, палавац, небитник, врагош, беснул'а, манитул'а, палавиѣца, палапурка, брл'ивиѣца, бел'ајниѣца, натемниѣца, небитниѣца, сил'ивиѣстра, шал'ѣфа, антикрис, џ'авол'иѣца*), 'брбљива особа': *брл'а, зборл'ивац, жугавац, опадник, горорѣч'ник, алапач'а, брл'а, лајавиѣца, таралајка, жугавиѣца, опадниѣца, горореч'ниѣца*), 'брза, непромишљена особа' (*безглавник, немисл'ѣник, немисл'ѣнко, крѣсник, безглавниѣца, немисл'ениѣца*).

Дијалекатској језичкој личности најмање су инересантни флегматични (*тутуниѣца, влѣч'а*) и меланхолични типови (*брижан, ајѣтл'ив, гајл'ел'ија, дертл'ија, жалостив, срч'обол'ан, плѣч'кив*), који су по природи интровертни, окренути себи, тихи и повучени, па својим понашањем и реакцијама не нарушавају односе у заједници. Став говорника према интровертима на језичкој слици света манифестује се оскудном вербалном репрезентацијом (*диѣбок, ац'аип, ич'мет, туѣф*). На основу субјективне оцене психичких особина добија се слика прототипичног темпераментног Призренца (окретан, спретан, духовит, враголаст, несташан) и Призренке (умиљата, осећајна, враголаста). Облици понашања који се

сматрају примереним мушкарцима (несташлуци, скитање, шерет-лук), женским особама не приличе, што је на лексичком плану изражено низом женских номинација пејоративне конотације (*беснула, манитул'а, палавица, палатурка, брл'ивица, бел'ајница, натемница, небитница, сил'ивистра, шал'афа, антикрис, и'авол'ица*).

У корпусу речи из Призрена идентификовали смо јединице које одговарају психолошком концепту појма *каракѝер* и које денотирају човека као носиоца одређене карактерне, односно сталне психичке особине човека. Без обзира на то да ли се ради о квалификацији или номинацији, језичке јединице лексичко-семантичког субпоља *каракѝер* показују дуалистичко устројство човека, али и меру опскрљености особином. Дуалистички опозитни принцип на коме је саздан људски карактер видљиво се одражава на лексикон српског призренског говора и у семантичком и у деривационом смислу. Концептуализација доброг и лошег човека вербализује се лексичким јединицама које имају одговарајућу идеографску вредност и граде психолошки профил идеалног Призренца, односно идеалне Призренке, по моралним стандардима прве половине XX века. Стожер поља је придев *добар*, који у средиште окупља оне придевске и именичке лексеме у чијем се семском комплексу јавља као доминантни елемент. Прототипична ситуација за испољавање доброте тешко се процењује (Драгићевић 2001: 198), међутим језичке јединице које карактеришу човека као доброг у општем смислу, као и оне код којих је *добар* детерминисан семантичком позицијом, обележавамо вредносним +: 'добра особа' (*дóбар, л'уцак, милóсан, вал'атан, árьн, áсьл, бисéрко, бáбл'ок*); 'поштена особа' (*правéдник, праведница, богал'ија, ёснаф ч'óвек*); 'предусретљива особа' (*добрóтвор, себапл'ија, атъри'ија, мукајетч'ија*). Директни опозит придеву *добар* је придевска лексема *лош*, са којом у лексичко-семантичкој парадигми остварује потпуни антонимски однос. Са придевом *лош* најуже кореспондира асоцијативно продуктиван придев *зъл*. Концепт злог човека далеко је разуђенији и семантички диференциранији, што се у језику манифестује неупоредиво већим бројем јединица за квалификовање и именовање особа са лошим карактерним особинама које се најчешће испољавају у односу према другима: *лоша особа' (лóш, рѝ'ав, зъл, невал'атан, наопáч'ан, ајёрсьз, дамкал'ија, дамкóсан, гáдник, погáнац, прокл'ётник, наопъч'ник, главојédник, главојéшник, нáмсъз, јарáмаз, бóзда, фирáун, цигáнин, кáтил', áнѝ'ел*

(ирон.), *антика* (ирон.), *шебек*, *црвена аспра*, *поганица*, *прокл'етница*, *наопъч'ница*, *главоједница* *главојешница*, *кати́л'ка*, *кати́л'е-ша*, *куч'кетина*, *цига́нка*), 'непоштена особа' (*бо́згун*, *ба́так*, *батакч'ија*, *пердесъз*, *атърсъз*), 'бесрамна особа' (*бесра́мник*, *безобра́зник*, *проку́да*, *пору́ганија*, *ку́рвар*, *копил'андра*, *ърсъз*, *едесъз*, *ре́зил'*, *куламба́ра*, *пезе́венк*, *пу́шит пезе́венк*, *ч'ифтел'ија*, *пач'авра*, *бесрамни́ца*, *безобра́зница*, *ку́рва*, *курвети́на*, *курвешти́на*, *дава́ч'ка*, *ороси́ја*, *и'увенда*, *и'увенди́ја*, *ч'енги́ја*), 'непоуздана особа' (*ајнаџ'ија*, *ајнаџ'ика*, *ди́менџ'ија*, *ди́менџ'ика*, *и́гра*, *ветру́шка*), 'лицемерна особа' (*ма́зник*, *мазни́ца*, *ич'ију́зл'ија*, *ма́слар*, *масла́рка*, *куламба́ра*), 'лукава особа' (*поту́л'енко*, *поту́лени́ца*, *а́лч'ак*, *ко́тил'*), 'лажов' (*лъжл'аваџ*, *лажл'а́фко*, *лъжл'ави́ца*, *јаланџ'ија*, *јаланџ'ика*, *мизе́вир*, *трчи́льџа*), 'сплеткарош' (*мешорéч'ник*, *мешорéч'ни́ца*, *фитмеџ'ија*, *фитмеџ'ика*, *дубараџ'ија*, *фесатч'ија*), 'преварант' (*ил'еи'ија*, *ил'еи'ика*, *и'узбојаџ'ија*, *панго́лоз*), 'хвалисава, охола особа' (*јордаџ'ија*, *јордаџ'ика*, *фо́дул*, *фоду́лка*, *фалџ'ија*, *фал'ивеч'ера*, *фал'игу́за*).

Поларитет се остварује и у оквиру група сужене перспективизације, тј. у случајевима где се карактерно својство испољава у типичном контексту (у односу према раду, новцу, личној хигијени, према начину понашања). У структури пожељне особине је вредносно плус (+) у ситуацији (особа се понаша као дорасла ситуацији и реагује у складу са друштвеним и моралним нормама), а прототипичне ситуације су однос према раду, однос према новцу, однос према храни, однос према личној хигијени: 'вредна особа' (*рабо́тник*, *дикатч'ија*, *самоте́пник*, *самотепл'еник*, *работни́ца*, *дикатч'ика*, *самотепни́ца*, *самотепл'ени́ца*, *утепни́ца*), 'дарежљива особа' (*давач'*, *ова́рда*, *ова́рдар*), 'уредна особа' (*ч'ел'еби́ја*, *и'ул'назмо́на*, *кokóна*, *и'ил'имо́нда*, *ч'икл'имо́на*), 'васпитана особа' (*тербијетл'ија*). Носиоци прототипичних особина позитивно су конотирани, што их чини неутралним, немаркираним члановима опозиције. На негативној оси смештене су номинације атрибутивног типа које се процењују негативно у односу на прототип: 'лења особа' (*нерабои́тија*, *мрзéша*, *дънгу́ба*, *залу́дник*, *де́мбел'*, *дембел'ана*, *бадијавџ'ија*, *га́мсъз*, *калпа́зан*, *локмаџ'ија*, *си́ртук*, *ајл'аз*, *ајл'ак*, *ајта*, *би́вол*, *би́здол*, *крл'а*, *залудни́ца*, *дембел'ка*, *дембел'ајка*, *дембел'уша*, *бадијавџ'ика*, *гамсџ'ска*, *си́ртукáч'а*, *шал'а́фа*, *биздол'и́ца*, *прескоч'коби́ла*, *деч'анска непрéл'а*), 'расипна особа' (*зија́нч'ар*, *зија́нч'арка*), 'шкрта особа' (*пеџи́ја*, *сџ́нса*,

и'эбрак, јаудија, гагрица, стипса, давач' (ирон.)), 'похлепна особа' (*лопов, њрсьз, цуб, рука, ч'ел'етирџ'ија, јанч'есеџ'ија, ајдук*), 'прождрљива, алава особа' (*гладник, гладнич'ина, изеша, аждер, ала, алавац, алачко, алосија, вештер, ламња, лаптимџа, гладница, аждаја, алавица, лапагузица*), 'гадљива особа' (*гадник, гадл'авац, гадл'авко, гадл'ивац, гадл'ивко, грозл'авац, грозл'авко, грозл'ивац, грозл'ивка, гадница, гадл'авица, гадл'ивица, грозл'авица, грозл'ивица*), 'неуредна особа' (*дрл'авац, дрл'авко, параманко, алосаник, глот, глотеш, глотник, биволар, меч'кар, ајдук, дервиш, вампир, вештер, дрл'авица, алосаница, пепел'уша, глотница, глотешка, бивол'ица*), 'неваспитана особа' (*тербијетсьз, сел'ак, шон*). Семантичке категорије у којима се испољава бинарни принцип концепта добар / лош, односно пожељна / непожељна особина парадигматски су устројене антонимским релацијама. Антонимија као однос међу лексемама супротстављених концептуалних вредности језички реализује идеографску вредност јединица којима се денотира човек као носилац позитивне / негативне особине. Репертоар негативне номинације у призренском говору неупоредиво је обимнији у односу на систем јединица позитивне оцене. Оваква (не)пропорционалност одговара стању у другим српским народним говорима (Жугић 2009, 2010) и књижевном језику (Драгићевић 2001; Штасни 2013). Концептуализација доброг и лошег човека вербализује се лексичким јединицама које имају одговарајућу идеографску вредност и граде психолошки профил идеалног Призренца, односно идеалне Призренке, по моралним стандардима прве половине XX века. Добар човек се у свести старих Призренаца концептуализује као поштен, праведан, поуздан, предусретљив, искрен, а жена поштена, честита, скромна.

Принцип интелекта има велики значај у поимању човека међу носиоцима дијалекта. Став говорника према менталним активностима човека, које долазе до изражаја у комуникацији, животним ситуацијама, обављању одређених радњи и послова, рефлектује се у одабиру лексичких јединица којима ће те особине означити или по њима назвати човек. Интелектуалне способности личности одражене су пре свега у опозицији *џамешан – џлуџ*. Сет јединица којима је репрезентована негативна сфера интелектуалних способности човека несразмерно је обимнији у односу на лексичке скупове чији су конституенти позитивно конотирани: 'умно развијена особа' (*есач'ија, мејтепл'ија, нанка, sunsúфа*) – 'умно

ограничена особа' (*будала, абдал, шаикън, зунта, амза, замлата, будал'ица, туњавац, туњавка, тутубајка, муч'урла, ајван, вол, говедо, магаре, ч'уран, мајмун, буква, ардџка, краставица, буза, гузица, тоќмак, боздџан, шоп, будал'ица, туњавица, магарџа, гуска, ч'урка*), 'умно поремећена особа' (*манитаи, диванија, дел'ипала, шушумига, брл'ивко, брл'ивџа, будибџ*). Вредност оцене релативизирана је према норми, према прототипу, и зато компонента апсолутне оцене изражава специфичност колектива, који творебеним и семантичким процесима варирања производи блискозначнице да означи, опише, именује оно што је непожељно, „ненормално”, што се не уклапа у оквире прототипа и тиме га пејоративно маркира. Глупост и лудило, иако проузроковани урођеним аномалијама или незрелошћу менталног апарата, у фокусу су људске нетолеранције, због тога социјум екстрахује ове особине и обележава их језичким знацима високог степена експресивности (*ајван, вол, говедо, магаре, магарџа, гуска, ч'уран, мајмун, неслан, недокл'ејан, недоказан, ијубен, исирујен, ч'укнаи, ч'ушнаи, иишкин, абдал, шаикън, зунта, амза, ч'ескин, иушкун*). Колективна спознаја интелекта као ентитета којег одликују ведрина, чистина, бистрина, оштрина, бриткост, зачињеност, дубоко је укорењена у свести призренских Срба и свој одраз налази у метафоричним вербалним ознакама (*ведар, дисџар, недоклејан, неслан*), док се ограничени ментални капацитет појмовно и језички повезује са младошћу и незрелошћу и развијањем сема колективне експресије конкретна обележја се из зоосфере и фитосфере преносе у домен карактеризације човека (*шуи, зелен*). У представи призренских Срба о моторним способностима, вештина и спретност поимају се као лакоћа и брзина покрета од које зависи успешност и умешност у обављању послова и на дијалекатској језичкој слици света интерпретирају се метафоричким садржајима и манифестују адекватним квалификативима (*окрејан, лџк, ч'ескин*). У области психомоторних способности већи је број позитивних квалификација: 'спретан, вешт' (*веш, мариџет, мариџетл'ија, ербан, способан, окрџан, лџк, ч'ескин, дарџит*) – 'неспретан, невешт' (*неспособан, тџткун*).

Оваква расподела лексема предочава чињеницу да у стварању дијалекатског лексичког система велику улогу има ванјезички моменат, јер језичке ознаке неодвојиво прате екстралингвистичке феномене блиско повезане са човеком. Тенденција да се истакне

оно што је специфично и пожељно својство појединца у домену моторичких способности ослања се на менталитет социјума и полази из дивљења према даровитим, али и потребе да се спретни и вешти мајстори прочују својим умећем, што лексици овога семантичког типа даје етно-културолошку вредност.

Одређени лигвокултурни социјум носи своју националну специфику, што се посебно пројектује у домену који је директно условљен социјалним факторима. Српски призренски говор располаже широким дијапазоном језичких средстава којима се човек идентификује на основу социјалних обележја, а параметри који се појављују као детерминатори социјалне карактеризације и номинације човека су историјски, традиционално и културно условљени. Социјалне категорије на основу којих се номинује и аксиолошки процењује појединац са социјалног аспекта раслојавају се у пет лексичко-семантичких група са хиперсемама 'национална и верска припадност', 'професија', 'социјални статус', 'социјална улога', 'родбински односи'.

Здруживање концепата етноса и религије у домену социјалне карактеризације човека условљено је етничком и верском структуром становништва Призрена, као мултиетничке и мултиконфесионалне средине. Начело дихотомије 'свој / туђ' спроведено је и у категорији именовања по националној (*Србин / туђин*: *Турч'ин, Арнаутин, Латинин, Циганин, Гоба*) и у категорији именовања по верској припадности (*крисјанин / католик, латинин, мусл'иман, потур*). Стереотипне представе које призренски Срби имају о народима са којима су у блиском контакту испољавају се експресивним номинационим инвентаром (*Турч'е, Турч'ежџја, Белокáпац, Гáбел', Габел'итија, Габел'ч'ина, Мánга, Чифутка; потурко, потурéшка*).

У систему именовања по социјалним чиниоцима, номинација по професији заузима једно од централних места. Призренски војни, правни, административни и финансијски терминсистем карактерише историјско-територијална семантичка варијантност, тако да дијахронијска језичка сликаприказује Призрен као чврсту урбану структуру која се развијала под османском влашћу и под снажним утицајем оријенталне културе. Привредни и културни идентитет града Призрена почива на дугој и веома јакој занатској традицији. Инвентар термина за именовање особа којима је занатство стално занимање пружа поуздане податке о историји, тра-

дицији и развоју привредног живота овога града, који могу послужити као база за реконструкцију градског живота у Призрену на прелазу између два века. Изузетна занатска активност у Призрену квантитативно је одредила лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом 'занатство' као најбројнију у социјалној категорији 'професија'. С обзиром на чињеницу да су занатлије продавале своје производе, произилази закључак да су занатство и трговина прототипична занимања старих Призренаца. Међу занатлијама и трговцима највише је било гостионичара (*ани 'ија, мејанци 'ија, кавец 'ија, ракици 'ија, ч 'евач 'ија*), пекара (*екмеци 'ија, фурници 'ија, симици 'ија*), посластичара (*шеч 'ери 'ија, алваци 'ија, долдурмаци 'ија, бозаи 'ија*), потом оних који су производили и продавали производе од метала (*ластраци 'ија, тенеч 'еи 'ија, казанци 'ијаковач', демирици 'ија, бич 'акч 'ија, нълбан / нълбат, нълбатин, поткљивач*) и дрвета (*дограмаци 'ија, сандџкч 'ија, буч 'кар, кјч 'ар, кълар, самарици 'ија, гребенар, гребенци 'ија*), затим оних који су се бавили изградом одеће (*абацици 'ија, терзицици 'ија, френк-терзицици, кожсуар, ч 'урч 'ија*) и обуће (*кондурицици 'ија, опјнч 'ар, јеменицици 'ија, папуцици 'ија, наљнцици 'ија*). Привредна развијеност града Призрена утицала је на развијање колективне свести о значају финансијске стабилности и материјалног напретка и заједнице и њених чланова. Велики број експресивних назива за сиромашну особу показује да призренска језичка личност има презрив став према сиромаштву (*сирџма, сирџмјшко, невол 'ник, гџл 'а, гџлџуз, гџлџур, гџлџлавац, бескутњик, кџкоз, кџкозица, кџпук, мџфл 'из, фјкир, фјкир фукјара, сирџица, невол 'ница, бескутњица*), док се поседовање материјалних добара поима као одлика вредног, мудрог, успешног, угледног члана друштва (*бџгат, имјтан, зџнгин, кјветл 'ија, ташиакл 'ија, бџгаштица*). Економски моменат је веома важан чинилац друштвеног престижа, али да би се углед у друштву одржао, прототипичан представник ондашње призренске „елите“ био је у обавези и да се духовно уздигне. Један од видова статусног позиционирања појединца у друштву почива на духовном начелу. Особености поимања посвећеног духовног живота остављају трага на дијалекатској слици света преко номинација особа које су одане принципима вере и које поштовањем верских прописа и обреда задобијају посебан статус у друштву као духовно супериорније у односу на остале чланове колектива, интегрисаних семантичким елементом 'ходочасник' (*аџицици 'ија, аџицици 'и, поклоник, бедел', светогорац*).

Са социјалним статусом нераскидиво је повезан један од кључних појмова друштвене стратификације – друштвена улога. Наивне представе носилаца дијалекта о човеку као социјалном бићу вербализоване су сетом номинација његових улога у призренском друштву, које осликавају динамику друштвених односа и стабилност друштвене структуре. Традиционална подела улога на језичкој слици света призренских Срба идентификује се вербалним ознакама за носиоце сталних и актуелних улога у мањим или већим групама. Хиперсема 'социјална улога' интегрише лексичке јединице са класификационим обележјима 'улога у примарној групи' (*му́ж, дома́ч 'ин, госпóдар; ба́ба, óтац, та́тко; óч 'у; васи́ја; де́да, ба́ба, ; де́те, си́н; же́на, до́мач 'и́ца; ма́ти, ма́јка, мо́на; ба́ба, ма́јка; ч 'е́рка*), 'улога ученика' (*и 'а́к, оснóвац, богослóвац*), 'улога пријатеља' (*дру́гар, пријáтел ' , ми́к, óртак, другáч 'ка, другари́ца*), 'улога комшије' (*који́ија, који́ика*). Етнокултуролошку димензију остварују јединице које припадају микросистему именица са хиперсемом 'обичајна / обредна улога', којима се обележава актуелна и привремена друштвена улога духовног карактера – 'улога госта' (*гóс, мисáфир*), 'улога домаћина' (*дома́ч 'ин, до́м'ишњи*), 'улога у свадбеном обреду' (*мисици 'и́ја, абери 'и́ја; прстени 'и́је; мо́мак; момкови́ца; сватóви; младаневéста, младоже́ња; све́к'ва; све́кар; кúм 'де́вер, миждеи 'и́је, на́коњч 'е, сандькч 'и́ја, настóјник, ч 'ил 'ери 'и́ја, ашч 'ика, први́ч 'ар*), 'улога у славском обреду' (*светóгар, настóјник*), 'улога у паганским ритуалима' (*лазари́це; додóбла, додол 'и́ца*), 'улога врача' (*амајл 'и́јаш; мац 'ушни́ца*). Посебан сегмент међуљудских односа који употпуњује социјални профил призренског човека и реконструира слику патријархалног призренског друштва јесу родбински односи. Јединице ове групе прате сложену мрежу интерперсоналних односа заснованих на крвном, афиналном, грађанском и духовном сродству у патријархалној призренској заједници.

На основу бројности лексема у синонимским редовима и конотативних семантичких црта може се реконструисати став говорника према одређеним појавама, према себи и према другима и успоставити стереотип, владајући естетски, морални, религиозни, понашајни норматив конкретне дијалекатске средине. Позитивне особине су прототипичне, очекиване црте (прототип лепе, добре, покорне, тихе, осећајне, умиљате жене, вредне, окретне домаћице, одане супруге и брижне мајке; односно снажног, телесно

развијеног мушкарца са изузетним моралним врлинама – частан, поштен, храбар, сналажљив, виспрен, умерен, у социјалним интеракцијама одан пријатељ, уздржан у испољавању емоција, ауторитативан у породичном окружењу, друштвено ангажован, материјално имућан, поштован и угледан члан заједнице). Уочена је тежња говорника да вербално маркирају оне телесне, психичке и социјалне особине које одступају од норме, а носиоце таквих особина подвргавају подсмеху, прекору, осуди, што је на језичком нивоу испољено значењском компонентом субјективне оцене и високим степеном интензитета експресивности. Десет најбројнијих микрогрупа везују се за оне телесне, психичке и социјалне особине личности које призренска језичка личност оцењује као веома непожељне, а то су немиран дух, лењост, глупост, злоба, бесрамност, неуредност, плаховитост, сиромаштво, прождрљивост и ружноћа. Списак лексема у наведеним категоријама именована показује да су духовне, унутрашње особине најподложније критичком суду јавности и да највише има језичких ознака за оне особине које могу да утичу на нарушавање здравог функционисања заједнице.

Лексичко-семантичка анализа дијалекатске лексике са антропоцентричног становишта показала је да је *човек* у средишту менталног лексикона и лексичког система једне говорне заједнице и да се понаша и као субјект и као објект језичке слике света. Семантички садржај обрађеног лексичког материјала акумулира етничко-културне специфичности и историјско искуство призренских Срба, чува и преноси етнокултурну информацију и дешифрира традиционални културни код призренског колектива. Речи које карактеришу човека представљају есенцијалне елементе помоћу којих је могуће реконструисати модел поимања света конкретне заједнице. Показало се да дијалекатски речник представља аутентичну енциклопедију материјалне и духовне културе народа, с обзиром на то да је у народној речи најдубље и најпотпуније изражена историја народне културе и одражен национални карактер и менталитет народа, а тим се језичким фактима веродостојно допуњује и употпуњује језичка слика света једне нације. Дијалекатском лексикону иманентни су елементи народне традиције датог социјума, који најсликовитије манифестују лингвистичке, етничке, социјалне, етнопсихолошке и културалне специфичности заједнице на основу којих је могуће реконструисати начин живота и

мишљења одређеног колектива, односно конкретне језичке личности. *Збирка речи из Призрена* Д. Чемерићића показује да је културни идентитет Срба Призренаца формиран на аутентичном духовном наслеђу и под утицајем образаца оријенталне материјалне и духовне културе.

Цитирана литература

- Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, њворбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 18, 2001.
- Драгићевић, Р. *Лексиколоија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Драгићевић, Р. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010.
- Жугић, Радмила. „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца)“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, 52. Нови Сад: Матица српска, 2009, 81–106.
- Жугић, Р. „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима са продуктивним суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча“. *Зборник Мајнице српске за славистику*, 78. Нови Сад: Матица српска, 2010, 219–237.
- Милосављевић, Тања. *Лексика српског призренског говора*. СДЗБ LXIV. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2017.
- Петровић, Снежана. *Туризми у српском призренском говору*. Монографије 16. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- Петровић, С., Тома Тасовац. *Призрен – живи у речима*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Центар за дигиталне хуманистичке науке – Галерија науке и технике САНУ, 2013.
- Петровић, С., Т. Тасовац. *Збирка речи из Призрена Димитрија Чемерићића*. Београд: Центар за дигиталне хуманистичке науке – Институт за српски језик САНУ – Етнографски институт САНУ, 2013. (<http://prepis.org>)
- Петровић, С., Т. Тасовац. „Збирка речи Димитрија Чемерићића као извор за етнолингвистичка и етнолошка истраживања“. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXII (2). Београд: Етнографски институт САНУ, 2014, 171–180.
- Штасни, Гордана. *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013.

Tanja Milosavljević

THE LINGUISTIC MAP OF THE PRIZREN MAN FROM THE END OF THE 19TH AND BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The dialectical map of the world in this article is represented by the lexicon of the Serbian speech of Prizren, taken from the *Zbirka reči iz Prizrena* (A Collection of Words from Prizren) compiled by Dimitrije Čemerkić, which makes up the basic lexical corpus for description of the lexical-semantic system of the Serbian speech of Prizren. The basic aim is the reconstruction of the linguistic image of the world of the Prizren community from the end of the 19th and first half of the 20th century.

The concept of man is the most differentiated in relation to the other cultural constants, since it is characterized and marked by numerous parameters, which further complicates the lexical-semantic paradigm. The bipolar principle leads to a dichotomous, symmetric nomination (male – female, positive – negative), while the poly-attributes lead to lexical variability and the formation of synonymy rows (contact synonyms, expressives, metaphor). The Prizren linguistic image of man is built out of verbal means which both at the external and internal level actualize authentic linguistic and extra linguistic elements characteristic for the given area and the particular epoch. Words which characterize man represent the essential elements used to reconstruct the way of life and model of understanding the world in a particular society.

A dialect dictionary represents an authentic encyclopedia of the material and spiritual culture of a nation, since it is in the national words that we find the deepest and most completely expressed history of a national culture and the reflection of the national character. These factors are used to credibly complement the linguistic image of the world of a particular nation.

Keywords: the linguistic map of the world, concept man, the Serbian speech of Prizren.

Данка Р. Лајић Михајловић¹, Јелена Љ. Јовановић²
Музиколошки институт САНУ³

СНИМЦИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ИЗ АРХИВА МУЗИКОЛОШКОГ ИНСТИТУТА САНУ: ТЕРЕНСКО ИСТРАЖИВАЊЕ У СЛУЖБИ НАУКЕ И КУЛТУРЕ

Предмет пажње у овом раду су теренска истраживања сарадница Музиколошког института САНУ Милице Илијин и Радмиле Петровић 1950-их и 1960-их година на Косову и Метохији, која су резултирала, пре свега, богатом колекцијом аудио снимака. Музика документована тим снимцима је већ била предмет етномузиколошке анализе (Лајић Михајловић и Јовановић 2018), а циљ овог разматрања је комплементарно осветљавање самог теренског истраживања као научног и друштвеног деловања и његовог утицаја на културно наслеђе. У складу са тим, пажња ће обухватити сагледавање односа научног рада и културе у одређеним историјско-политичким и културно-историјским околностима, као и специфичности документовања и истраживања музике као (дела) културе. Док су за први правац референце идеологија југословенског комунизма и социјализма, као и мултикултурни, мултиетнички и мултиконфесионални профил КиМ тог времена, за други је кључна нематеријална природа музике. Прилике у којима су снимци настајали помажу у сагледавању места музичко-фолклорне праксе у тадашњем приватном и јавном животу, политикá репрезентовања културних и етничких идентитета музиком, околности њиховог преобликовања. Поред тога, рад представља прилог историјату етномузикологије у Србији, дискусијама методологије теренског рада, као и

¹ danka.lajic.mihajlovic@gmail.com

² jelena333@gmail.com

³ Студија је резултат рада на пројекту *Идентификација српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови*, који финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (ОН 177004).

У години када Музиколошки институт САНУ обележава 70 година рада, ауторке ову студију посвећују колегиницама Милице Илијин, дипломираном филологу – истраживачу народних игара и др Радмили Петровић, етномузикологу (и филологу), које су своја професионална достигнућа укључила у интелектуално наслеђе Института, а његов архив обогатиле изузетним документарним колекцијама.